

РОЛЬ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Т. І. ГОНЧАР,
О. М. ТЕГЛЯЙ*

*Науково-дослідний центр
"Кіровоградагропромпродуктивність"*

Розглянуто роль особистих селянських господарств у виробництві продукції тваринництва та перспективи їх розвитку в Кіровоградській області.

Постановка проблеми. За сучасних умов значну роль у виробництві продукції тваринництва в Україні відіграють особисті селянські господарства. Актуальність питання ролі ОСГ у виробництві продукції тваринництва в Кіровоградській області пов'язана із самозабезпеченням сільського населення продуктами харчування, насиченням внутрішніх аграрних ринків та підтримкою продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку особистих селянських господарств, їх ролі у виробництві продукції сільського господарства висвітлені у працях учених і дослідників Л. Балаш, О. Лисюк, М. Андрушко, В. Бойко, Д. Микитюк, І. Свиноус, В. Зіновчук, С. Лобас, П. Березівський, О. Могильний та ін. Однак вивчення ролі особистих селянських господарств у виробництві продукції тваринництва залишається недостатнім.

Мета статті – визначення ролі та місця господарств населення Кіровоградської області у виробництві продукції тваринництва та перспективи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нині сільське господарство Кіровоградської області представлено приватним сектором, що характеризується різноманітними формами господарювання. Однак особисте селянське господарство займає провідні позиції, залишається одним з основних виробників продукції тваринництва й основним джерелом виживання сільського населення. Особливість таких господарств полягає в тому, що в основному це господарства сімейного типу, що виробляють, споживають та реалізують тваринницьку продукцію, при чому об'єкт господарювання знаходиться в індивідуальному володінні, особистому користуванні, де власник, підприємець і робітник поєднані в одній особі. Оскільки в період становлення ринкових відносин багато селян втратили роботу на сільськогосподарських та інших підприємствах, а ті, хто зберіг своє робоче місце, одержували мізерну заробітну плату, яка ще й виплачувалась не завжди регулярно, то розширення власного виробництва сільськогосподарської продукції стало для них безальтернативним способом виживання у нинішніх складних умовах [1]. Виробництво продукції тваринництва, якому притаманна висока трудомісткість, в особистих селянських господарствах дає можливість створити вторинну сферу зайнятості для працездатних осіб сільської місцевості, а для деяких груп сільських жителів – основної зайнятості, виступаючи стабілізуючим чинником негативних соціальних процесів [2].

Розвиток ОСГ на Кіровоградщині активізувався у зв'язку зі значним перерозподілом земель. Як показали наші дослідження, у 2011 р. в області налічувалося лише 740136 землекористувачів, з них 30,9 % особистих селянських господарств. Загальна земельна площа у володінні та користуванні громадян становила на кінець 2011 р. 126,5 тис. га, або 5,1 % від загальної земельної площі, в тому числі площа сільськогосподарських угідь – 125,5 тис. га, з них рілля – 117,6 тис. га. Крім того, виділені під сіножаті сільськогосподарські угіддя становлять 3,6 тис. га, пасовища – 2,4 тис. га. Поголів'я худоби і птиці в основному сконцентровано в господарствах населення, про що свідчать дані табл. 1.

**Поголів'я худоби та птиці у Кіровоградській області
за категоріями господарств на кінець року, тис. гол.**

Вид тварин	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Господарства усіх категорій</i>							
Велика рогата худоба	587,2	247,4	175	137,1	131,7	122,6	117,9
у тому числі корови	263,7	128,6	94,6	73,9	71,8	68,3	64,9
Свині	466,3	297,2	257,2	219,6	260,3	276,7	274,7
Вівці та кози	157,2	54,2	42,6	39,9	40,6	41,9	44,2
у тому числі вівці	120,4	17,3	9,6	9,8	10	11,4	13,3
Птиця	4862,6	3842,6	3852	4255,3	4374,8	4574,1	4649,4
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>							
Велика рогата худоба	492,2	124,8	50,3	33,6	33,9	33,2	31,2
у тому числі корови	189,1	48,8	17,9	12,0	12,6	12,6	11,4
Свині	253,9	81,8	89,5	78	95	108,5	126,5
Вівці та кози	116,9	15,8	7,3	5,5	5,2	6,7	7,4
у тому числі вівці	116,9	15,8	7,2	5,5	5,2	6,7	7,4
Птиця	797,9	135,6	437,5	73,7	769,9	900,7	944,9
<i>Господарства населення</i>							
Велика рогата худоба	95,0	122,6	124,7	103,5	97,8	89,4	86,7
частка господарств населення, %	16,18	49,56	71,26	75,49	74,26	72,92	73,54
у тому числі корови	74,6	79,8	76,7	61,9	59,2	55,7	53,5
частка господарств населення, %	28,29	62,05	81,08	83,76	82,45	81,55	82,43
Свині	212,4	215,4	167,7	141,6	165,3	168,2	148,2
частка господарств населення, %	45,55	72,48	65,2	64,48	63,5	60,79	53,95
Вівці та кози	40,3	38,4	35,3	34,4	35,4	35,2	36,8
частка господарств населення, %	25,64	70,85	82,86	86,22	87,19	84,01	83,26
у тому числі вівці	3,5	1,5	2,4	4,3	4,8	4,7	5,9
частка господарств населення, %	2,91	8,67	25,00	43,88	48,00	41,23	44,36
Птиця	4064,7	3707,0	3414,5	3551,6	3604,9	3673,4	3704,5
частка господарств населення, %	83,59	96,47	88,64	83,46	82,4	80,31	79,68

На фоні загального зменшення поголів'я великої рогатої худоби в області (з 587,2 у 1995 р. до 117,9 тис. гол. у 2011 р.) в господарствах населення воно зменшилось на 8,7 %. Так, якщо на кінець 1995 р. по цій категорії господарств воно становило 95 тис. гол., то на кінець 2011 р. – 86,7 тис. гол. Водночас за цей період поголів'я великої рогатої худоби на сільськогосподарських підприємствах зменшилось з 492,2 до 31,2 тис. гол. Частка поголів'я великої рогатої худоби господарств населення у загальному поголів'ї по всіх категоріях господарств області за останні роки становить 72 – 73 %.

Ще більшого значення набули господарства населення у розвитку молочного скотарства. Із загального поголів'я корів, яке утримується у всіх категоріях господарств

області (64,9 тис. гол.), на кінець 2011 р. у господарствах населення – 53,5 тис. гол., на сільськогосподарських підприємствах – 11,4 тис. гол. Питома вага господарств населення за цим показником становить 82,4 % [3].

При загальному зменшенні поголів'я свиней по області (з 466,3 тис. гол. у 1995 р. до 274,7 тис. гол. у 2011 р.) в господарствах населення воно зменшилось на 30,2 %. Якщо на кінець 1995 р. по цій категорії господарств воно становило 212,4 тис. гол., то на кінець 2011 р. – 148,2 тис. гол. Водночас за цей період поголів'я свиней на сільськогосподарських підприємствах зменшилось з 253,9 до 126,5 тис. гол. Питома вага поголів'я свиней господарств населення у загальному поголів'ї по всіх категоріях господарств області за останні роки становить 59 – 63 %.

Аналогічні закономірності в кількості і питомій вазі сільськогосподарських підприємств і господарств населення встановлені за поголів'ям овець та птиці.

Виробництво продукції тваринництва у кількісному вираженні в господарствах населення та їх частка у загальних обсягах по області наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва у Кіровоградській області за категоріями господарств за роками

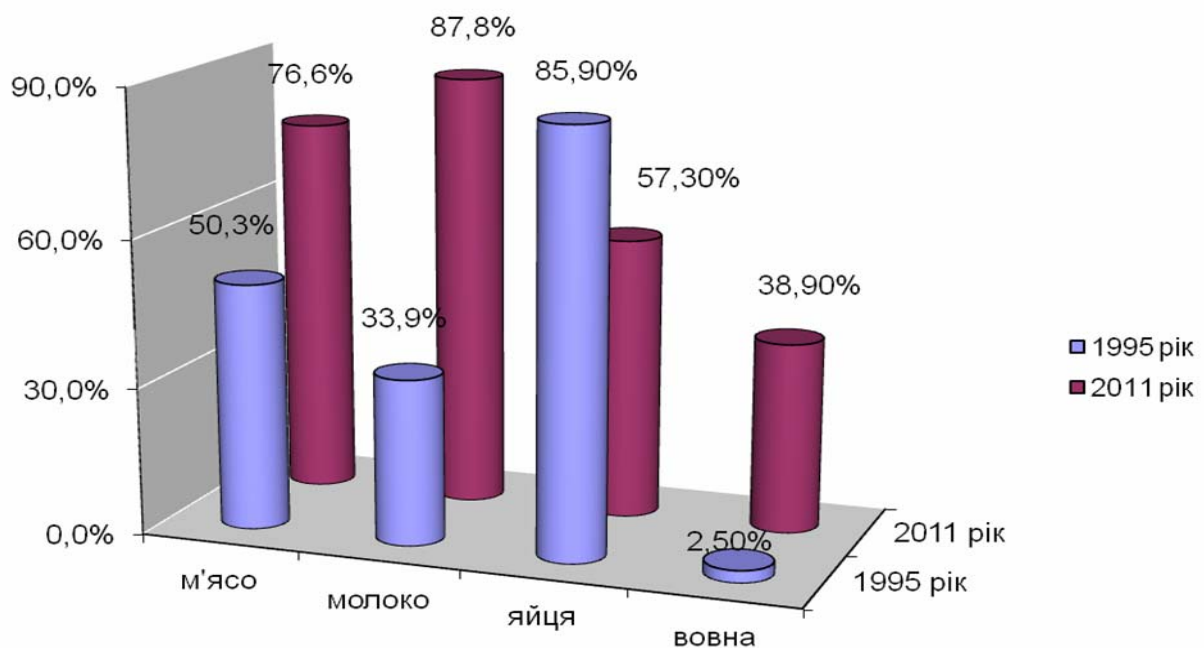
Вид продукції	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Господарства усіх категорій</i>							
М'ясо (у забійній масі), тис. т	71,7	52,7	45,3	44,2	40,0	45,8	45,3
у т. ч.: яловичина і телятина	41,1	24,1	19,1	16,2	16,8	16,6	14,1
свинина	21,6	23,7	19,3	21,45	15,8	21,3	23,1
м'ясо птиці	7,1	3,9	5,7	5,4	6,3	6,9	7,1
1	2	3	4	5	6	7	8
Молоко, тис. т	546,1	385	394,9	346,3	346,5	343,1	331,5
Яйця, млн шт.	217,8	179	283,3	451,1	452,1	499,4	522
Вовна, т	547	60	33	19	18	18	18
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>							
М'ясо (у забійній масі), тис. т	35,6	13,3	6,1	7,5	6	7,8	10,6
у т. ч. яловичина і телятина	26,7	9,7	3,4	2,3	2	2,2	2,2
свинина	7,7	3,2	2,5	4,9	3,9	5,6	7,9
м'ясо птиці	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0	0,5
Молоко, тис. т	361,1	100,6	54,2	38,1	40,7	40,7	40,4
Яйця, млн шт.	30,7	7,6	41,3	169,8	163,6	208,5	222,9
Вовна, т	533	55	26	12	11	11	11
<i>Господарства населення</i>							
М'ясо (у забійній масі), тис. т	36,1	39,4	39,2	36,7	34	38	34,7
частка господарств населення, %	50,35	74,76	86,53	83,03	85,0	82,97	76,6
у т. ч.: яловичина і телятина	14,4	14,4	15,7	13,9	14,8	14,4	11,9
частка господарств населення, %	35,04	59,75	82,2	85,8	88,1	86,75	84,4

Продовження табл..

свинина	13,9	20,5	16,8	16,6	11,9	15,7	15,2
частка господарств населення, %	64,35	86,5	87,05	77,39	75,32	73,71	65,8
м'ясо птиці	6,8	3,7	5,5	5,1	6,2	6,9	6,6
частка господарств населення, %	95,77	94,87	96,49	94,44	98,41	100	92,96
Молоко, тис. т	185	284,4	340,7	308,2	305,8	302,4	291,1
частка господарств населення, %	33,88	73,87	86,28	89,0	88,25	88,14	87,81
Яйця, млн шт.	187,1	171,4	242	281,3	288,5	290,9	299,1
частка господарств населення, %	85,9	95,75	85,42	62,36	63,81	58,25	57,3
Вовна, т	14	5	7	7	7	7	7
частка господарств населення, %	2,56	8,33	21,21	36,84	38,89	38,89	38,89

Аналіз виробництва продукції тваринництва свідчить про досить високу стійкість ОСГ до трансформаційних перетворень економіки країни, причому у процесі соціально-економічних перетворень економіки суттєво змінюється місце і роль особистих селянських господарств. У період економічних негараздів вони займають провідну позицію у виробництві продукції тваринництва.

Нині сільськогосподарські підприємства порівняно з 1995 р. скоротили виробництво м'яса у забійній масі у три рази, молока – у дев'ять разів, при цьому лише виробництво яєць збільшилось у сім разів. Однак ОСГ зберегли обсяги виробництва, а по окремих видах продовольчої продукції навіть збільшили їх. Отже, в кризовій ситуації ОСГ виявляються стійкішими, тому що потрапляють в умови самовиживання. Частка продукції тваринництва, що виробляється ОСГ, у 2011 р. збільшилася проти 1995 р. в 1,5 раза. Донині ОСГ залишаються основними виробниками певних видів тваринницької продукції.

Частка господарств населення у загальному виробництві основних видів продукції тваринництва, %

У 2011 р. в господарствах населення вироблено м'яса всіх видів 34,7 тис. т, молока – 291,1 тис. т, яєць – 299,1 млн шт., вовни – 7 т, що становить відповідно 76,6; 87,8; 57,3 та 38,9 % від кількості продукції, виробленої по області всіма категоріями господарств [3].

Нині економічна сталість особистих селянських господарств визначається тим, що завдяки різниці в галузевій структурі та спеціалізації виробництва вони не конкурують з великими сільськогосподарськими підприємствами. Склалася ситуація, коли селянські господарства збільшують виробництво саме тієї продукції, яка скорочується на сільськогосподарських підприємствах. Крім того, сукупні витрати на виробництво одиниці продукції в ОСГ виявились нижчими ніж на сільськогосподарських підприємствах, оскільки перші витрачають мало дорогих ресурсів промислового виробництва та економно їх використовують.

Характерною рисою ОСГ є те, що вони функціонують в умовах слаборозвинутої матеріально-технічної бази, значною мірою залежать від великих сільськогосподарських і торговельних підприємств як у сфері виробництва, так і у сфері обігу. Тому населенню доводиться вирішувати такі проблеми, що не постають перед великими сільськогосподарськими підприємствами: як виконати технологічні процеси в рослинництві, як заготовити достатню кількість кормів для сільськогосподарських тварин, полегшити працю, доглядати їх, реалізувати надлишки сільськогосподарської продукції та ін.

Дослідженнями встановлено, що основний чинник стійкості ОСГ – вимушена необхідність задоволення власних потреб у продуктах харчування внаслідок низької купівельної спроможності населення незалежно від рівня економічної ефективності виробництва в домогосподарстві. Господарства населення як дрібні виробники продукції галузі та й в силу демографічної ситуації, що склалася на селі, не належать до віддалених на перспективу форм господарювання у розвинутій ринковій структурі аграрного сектора через малі розміри земельних угідь, незначні виробничі потужності, ручну працю, переважаючу частку працівників пенсійного віку, низький рівень залучення інноваційних розробок [4]. Вони не потребують високої кваліфікації працівників, витрати на підвищення рівня освіти в них не окуповуються. Відомо, що фонди, земля і праця використовуються значно ефективніше на великих аграрних підприємствах, де капіталовіддача в 7 – 10 разів вища, ніж у дрібних господарствах [5]. Тому їх не можна вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві, а необхідно трансформувати в ефективні виробничі структури.

Висновки. Проведені дослідження свідчать про значну роль господарств населення Кіровоградської області у валовому виробництві продукції тваринництва. Це досягається за рахунок переважаючої питомої ваги господарств населення у загальному виробництві основних видів продукції тваринництва. Однак така ситуація має не тільки позитивні, а й негативні наслідки: ведення господарств населення в сучасних умовах ґрунтується на екстенсивних способах господарювання, значних витратах матеріальних засобів та трудових ресурсів. На більш віддалену перспективу можна прогнозувати наступне: як і в усіх розвинутих країнах, пріоритетне значення для Кіровоградської області матиме великий підприємницький сектор. Лише він у змозі забезпечити продовольчу безпеку на належному рівні. Великі підприємницькі агроформування мають незаперечні переваги у виробництві тих видів продукції, в яких вирішальне значення має чинник розмірів господарства і відповідної техніко-технологічної оснащеності, а також впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Список літератури

1. http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69412.doc.htm
2. Свиноус І. В. Теоретико-практичні аспекти функціонування особистих селянських господарств в Україні/ Д. М. Микитюк, В. М. Голик, Л. В. Шапаренко// Продуктивність агропромислового виробництва. – 2012. – № 22. – С. 37 – 41

3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2011 рік – К.: Головне управління статистики Кіровоградської області, 2012 рік.

4. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2012_2/Ve5824.pdf

5. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25 – 26 лютого 2010 року / В. Я. Месель-Веселяк – К.: Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.

**Роль личных крестьянских хозяйств в производстве продукции животноводства
в Кировоградской области**

Т. И. Гончар,
О. М. Тегляй

Научно-исследовательский центр "Кировоградагропромпродуктивность"

Рассмотрена роль личных крестьянских хозяйств в производстве продукции животноводства в Кировоградской области и перспективы их развития.

**A role of the personal peasant economies is in the production of goods of stock-raising
in the Kirovograd area**

T. Gonchar,
O. Tegluau

Kirovograd research center of productivity of agroindustrial complex

The role of the personal peasant economies is considered in the production of goods of stock-raising in the Kirovograd area.